

Kauthar

Hallo allemaal! Welkom bij alweer de derde aflevering van onze Inclusiemarathon De Podcast.

Zoë

Ja, fijn dat jullie luisteren. En vandaag ontvangen we onze tweede gast, natuurlijk weer in de online studio.

Kauthar

Yes! En dat is niemand minder dan Joris Luyendijk, journalist en schrijver.

Zoë

Ja, en tegenwoordig ook, we kennen de term nu allemaal, zeven-vinker naar zijn laatste boek De zeven vinkjes oftewel een man met heel veel privileges.

Kauthar

Hoe leuk is dat om elke keer te horen, Joris? (lachen in koor) Dat was eigenlijk niet de vraag die ik wou stellen, maar dit kwam in me op.

Joris

Ja, het is eigenlijk nog erger. Het is niet zozeer met veel privileges, maar met heel weinig levenservaring.

Kauthar

Ik ben benieuwd hoe dat in het gesprek terug gaat komen. Waar we het vandaag over gaan hebben, is macht en bondgenootschap. Fijn dat je hier met ons bent om daarover te praten, maar eerst een andere vraag: hoe is het vandaag met je?

Joris

Nou, wel goed. Ik had de kracht om mijn 50-jarig oudemannenlichaam naar de sportschool te slepen, dus ik mag weer bestaan van mezelf.

Kauthar

Heel goed. Ik haal even voor me wanneer mijn laatste keer in de sportschool was. (lacht) Dat deel ik maar even niet met de rest.

Zoë

Welkom, Joris. Het leek ons interessant om met elkaar uit te wisselen. Wij vanuit De inclusiemarathon, jij vanuit jouw boek, maar ook het jaar dat daarna over jou heen is gerold. We hebben ook vragen over hoe je aan het boek hebt gewerkt en hoe het tot stand is gekomen. Maar we zitten nu richting het einde van 2022, dus het hoort bij de sfeer om te vragen: Joris, hoe kijk je terug?

Joris

Vandaag kwam mijn boek tien maanden geleden uit. Daarmee kwam een proces van vijf jaar ten einde. Er zat vijf jaar tussen dat laatste boek en het vorige boek. Het schrijven van zo'n boek is ongelofelijk intens. En zeker die laatste maanden, want dan gaat het tot op woordniveau. Dan zit ik te kijken naar de laatste letter van het woord en de eerste letter van het nieuwe woord. Dat is zo intensief en ik heb toen geen rust genomen, maar meteen gepubliceerd denkend: ik geef één interview, ik schrijf een essay en ik doe één ding op televisie, voor de rest niet door het beeld lopen. Als het boek wat wordt, dan wordt het wat. Als het niets wordt dan wordt het niets. Maar toen ging er een soort bom af, het is een beetje alsof je denkt de Tour de France te hebben uitgereden, je ziet daar de Champs-Élysées al, en vervolgens staat er een bordje linksaf en je moet nog een Tour de France doen. Het is echt wel heel intens en ik kijk erg uit naar kerst wanneer ik even helemaal alles uitzet, alle telefoons uitzet.

Zoë

Maar had je dat helemaal niet verwacht, Joris?

Joris

Jazeker! Eerdere boeken gingen bijvoorbeeld de banken; dat schrijf je voor mensen die niet werken bij banken. Maar dit boek gaat over het effect van je lichaam, je nest en je opleiding op hoe je de wereld ziet en hoe de wereld je heeft behandeld. Dat gaat dus over iedere lezer. Iedereen in de zaal bij een lezing heeft ook een nest, een lichaam en een opleiding. Ik wist dat het heel heftig ging worden. Ik wist alleen niet welke aard het zou nemen.

Zoë

Maar welke aard nam het dan? Ik ben wel benieuwd of daar iets tussen is wat je heeft verrast? Of iets wat je moeilijk vond?

Joris

Wat echt een verschil is met eerdere boeken is dat de toon is gezet voordat iemand het heeft kunnen lezen. Het komt dan uit met een interview dat verschijnt op de dag dat het boek verschijnt. Vervolgens gaat iedereen iets vinden van dat interview op zaterdagochtend. Mensen hebben het onmogelijk nog kunnen lezen en vanaf dat moment moet je je eigenlijk verhouden tot wat daar is uitgekomen, en dan

vooral op Twitter. Dat is echt anders dan vroeger. Vroeger, toen alles beter was (sarcastisch), had je nog veel meer recensies en was het ontzettend spannend wat recensenten zouden zeggen. Tegenwoordig heeft niemand het nog over recensenten, want die komen er een beetje achteraan kakken.

Kauthar

En Joris, als je terugkijkt naar het proces, welke reacties of feedback heeft jou daarin het meeste geraakt?

Joris

Ik denk van mensen met andere vinkjes, dus een ander nest en een ander lichaam dan ik, die vaak zeer emotioneel reageren, terwijl zeven vinkjes het eigenlijk toch heel rationeel en cerebraal aan boord nemen en zeggen: ik ben ook zoals jou. Ik heb er ook nooit echt over nagedacht. Hoe kon het ook want ik zat mijn hele leven in het reservaat zijn het mensen met andere vinkjes die zeggen: het feit dat jij nu benoemt dat ik niet gek ben. Dat je zegt: hé, ik heb dit jaren bestudeerd, ik ben het helemaal eens met de mensen die zeggen dat Nederland niet rechtvaardig is, dat dat hen eigenlijk in staat stelt om bij een bepaalde pijn te komen omdat die nu eigenlijk is gevalideerd. Ik ben echt zo'n poster boy van het establishment. En als ik dat dan zeg, dan was het alsof er iets extra binnenkwam. Ik krijg soms verhalen van vijf, zes pagina's waarop mensen hun hele leven opschrijven. Dat had ik niet verwacht, maar het werkt dus helend op mensen die wel te maken hebben gehad met de tegenwind die in het leven van mannen zoals ik ontbreekt.

Zoë

Dit komt nu in me op. Ik heb zo'n moment gehad toen ik socioloog Willem Schinkel bij Zomergasten zag. Ik werkte toen net een jaar of twee bij AT5, de Amsterdamse televisie. En media versterken natuurlijk alles, dus ook als je daar komt werken. Ik hoorde hem daar praten en toen dacht ik dus precies dit: o, ik ben niet gek. Maar ik vind het tegelijkertijd ook wel extreem pijnlijk.

Joris

Ja, uiteraard. Het is een soort variant op wat ik eerder heb meegemaakt met *Het zijn net mensen* waarin ik probeer de structurele ontmenselijking van moslims en Arabieren in de media van binnenuit te analyseren. Hierbij zeg ik: ik was zelf journalist en kon het niet helpen dat ik er toch aan mee heb gedaan, omdat je zo vastzit. Laat me vertellen hoe ik vastzat. En daar zag je dat ook islamitische Nederlanders, Arabische Nederlanders echt zo dankbaar waren dat ze zeiden van: het was toch een soort gaslighting. Het is gaslighting dat de media objectief kunnen zijn. Het is gaslighting dat we in Nederland kansengelijkheid hebben. Macht werkt zo dat het essentieel is dat als je iets te verduren hebt gekregen vanuit de macht, dat ook die reparatie weer vanuit de macht plaatsvindt. Maar daarmee bestendig je in zekere zin weer die macht.

Zoë

Nou ja, dat is natuurlijk het ingewikkelde, maar daar gaan we het natuurlijk ook het zeker over hebben in deze podcast, want je blijft ook die macht reproduceren. Hoe ga je dat doorbreken? Dat is ook weer heel ingewikkeld.

Kauthar

En als ik daar ook mag aansluiten, Joris? Is er iets wat je anders zou doen? Want het ging ook over waarom wordt er wel naar Joris geluisterd en naar andere mensen eerder niet? En jij beschrijft zojuist ook al hoe dat te maken heeft met die machtsmechanismes en hoe jij jezelf daartoe verhoudt? Je hebt meerdere boeken geschreven die ook hierover gaan. Zijn in de loop der tijd dingen die je hebt opgestoken over hoe je dus vanuit deze positie je wel kunt verhouden tot mensen die zich lang niet hebben gehoord gevoeld of die gewoon niet gehoord zijn, maar waar je uiteindelijk wel het dezelfde boodschap mee probeert te delen?

Joris

Ja, goeie vraag. Ik denk dat uiteindelijk de posities over dit vraagstuk zo ver uit elkaar liggen dat je nooit een boek kan schrijven wat voor iedereen in dezelfde mate nuttig is of ook maar acceptabel. Dus ik heb gedacht: Ik moet proberen het soort mannen te bereiken waartoe ik zelf behoor. Dat zijn dus een beetje de linkse VVD'ers, de rechtse D66'ers, de apolitieke hoogopgeleiden in de Randstad, een veel grotere groep, met heel veel vinkjes. Aan hen ga ik een verhaal vertellen waar ze kunnen instappen. De nadelen van die benadering neem ik op de koop toe. Dat is denk ik mijn afweging geweest en er zaten natuurlijk nadelen aan. Een van die nadelen is dat ik het zo toegankelijk mogelijk wilde maken zoals ik *Het zijn net mensen* ook zo toegankelijk mogelijk heb gemaakt. Edward Said komt niet voor in *Het zijn net mensen*, maar hij is op iedere pagina aanwezig. En Foucault en Derrida en Wittgenstein en Thomas Coen ook. En dat is in dit boek ook. Ik heb waar ik kon jargon proberen te vermijden, zeker sociologisch jargon. Onze premier zegt het de hele dag: sociologisch jargon jongens, dan haak ik af. Dus daarmee heeft hij een soort van toestemming gegeven aan zijn aanhang van: jongens, als er moeilijke woorden vallen, dan mag je weglopen. Het nadeel is dat als je die termen eruit zeeft, dan noem je dus ook niet meer de namen van de mensen die term hebben bedacht en draag je bij aan *erasure*.

Zoë

Daar ben ik het overigens helemaal mee eens. Maar dat had je natuurlijk op een andere manier eventueel kunnen doen; dat was één van de meest bekende kritiepunten op het boek. Je had een literatuurlijst kunnen opnemen. Want dit is natuurlijk wel, die frustratie ken je, wat het moeilijk maakt voor de mensen die hier al zo vaak over hebben gesproken en hebben geschreven, maar wat maar telkens niet wordt gezien en op het moment dat een machtig iemand of een zeven-vinker iets schrijft en meer mensen bereikt, kan je toch op een andere manier nog in ieder geval dat meegeven. Het hoeft niet per se in een lopende tekst.

Joris

En dus bijvoorbeeld als een term heel zinvol was en ook werk deed voor het verhaal, zoals de term onschuld of de term klasse migrant, dan rol ik het helemaal uit, want dan kan je het incorporeren. Ik weet niet of de literatuurlijst past in het internettijdperk. Ik zou dan weer in de positie zijn van een witte man die dan weer gaat vertellen welke boeken de moeite waard zijn om te lezen. Het is goed te beseffen dat de kritiek begon op een punt dat mensen het nog niet hadden gelezen. De eerste aanval kwam van iemand die zei: hij noemt niet eens Gloria Wekker. Nou, toen zei toch iemand: maar wacht even, dat is de meest genoemde persoon in boek. Dit is een belangrijk punt, maar besef dat ik het niet schrijf voor activisten. Ik schrijf het voor mensen die hier nog nooit over hebben nagedacht.

Zoë

Maar dat snap ik heel goed. Ik heb het natuurlijk wel gelezen. Ik wil verder niet heel uitgebreid dit weer overdoen, want ik denk dat dit genoeg is aangegeven. Maar het punt zit 'm niet zozeer in dat jij een aanbeveling moet doen van: hé mensen, lees dit ook eens. Maar dat je toch wel duidelijk benoemt: dit is waarop wat ik schrijf gebaseerd is. Dat is gewoon meer credit geven aan waar je het vandaan hebt in plaats van te zeggen: nou, lees eens, Kimberlé Crenshaw (de grondlegger van intersectionaliteit waarop het boek de zeven vinkjes gebaseerd is en voortbordurt).

Joris

Ja. Maar een van de andere dingen die ook meewogen, en dat is niet aardig om te zeggen, is dat die boeken gewoon echt onleesbaar zijn. Witte onschuld, ik snap dat. Ik heb sociale wetenschappen gestudeerd. Maar serieus, Diederik van de JOVD in Nijmegen die pakt en koopt het misschien, maar die komt er totaal niet doorheen. Ik merkte dus ook dat er een ontzettend tekort is aan boeken voor mensen die dus geïnteresseerd zijn geraakt en geraakt zijn door mijn boek, dus zeg maar een volgende stap. En die boeken noem ik wel zoals bijvoorbeeld *Mijn ontelbare identiteiten* van Sinan Çankaya . Dus dat zit er wel in. Maar je noemt Willem Schinkel. De mensen voor wie Willem Schinkel opkomt, begrijpen helemaal niets van de boeken die Willem Schinkel schrijft. Ik denk dat er wel wat makkelijk voorbij wordt gegaan aan hoe ontzettend moeilijk het is om een veld als dit toegankelijk te maken. En daar zijn niet veel mensen in geslaagd. Dat is echt een vak, een ambacht. Weinig mensen beheersen dat. Daarom kost het me vijf jaar. Ik vind het zo apart dat na *Het zijn net mensen* Nederlandse moslims gewoon meteen zeiden: yes, dit is iemand van binnenuit. Hij heeft een hoop prijzen gehad. Hij zegt wat wij al lang zeggen. Dit gaan we gebruiken, want dit boek is nuttig voor ons. En we hebben het nu alweer een kwartier over wat ik perfecter had kunnen doen.

Zoë

Dat is niet helemaal waar, want dat zijn nu de laatste drie minuten. Maar volgens mij wilde jij wat zeggen, Kauthar.

Kauthar

Ik vind de dynamiek in dit gesprek ook heel interessant, want het gaat over voor wie schrijven we boeken en wie kunnen wel en niet iets begrijpen, maar ook wie doen wel moeite en wie niet. Zoë en ik schrijven ook in ons boek dat als het gaat over diversiteit, inclusie en gelijkwaardigheid het niet altijd gezellig is. Het is niet altijd makkelijk. Als het gaat over voor wie we kennis maken, dan vraagt dat ook iets van een ander. Ik vind ook dat we met z'n allen collectief meer moeite moeten doen om elkaar te begrijpen. En het gaat dan niet alleen over jouw boek, Joris, maar ik denk ook over de personen waarvoor jij die boeken schrijft: pak een keer wel Gloria Wekker erbij en doe een beetje moeite. Juist ook omdat ik zoiets heb van, dat is mijn geleefde werkelijkheid. Veel mensen moeten het al elke dag uitleggen bij wijze van, dus dat is misschien ook waarom het een gevoelige snaar raakt. Dus niet alleen wie het vertellen en wie de boeken schrijven, maar ook dat het komt voor wat de ander verwacht, ook als het gaat om de grote vraagstukken die we met z'n allen proberen te bespreken.

Zoë

We wilden ook doorgaan op macht en bondgenootschap. En je zei natuurlijk net ook een aantal dingen over hoe je had nagedacht en dat je ook wist van, nou dit boek komt de wereld in, dus ik neem voor lief dat daar ook een aantal dingen bij zullen komen. Dat is natuurlijk ook zo, want nooit zal iedereen hierover tevreden zijn en iedereen zal altijd iets ervan vinden. Je schrijft een boek waar iedereen per definitie wat van vindt. We hebben het natuurlijk ook over hoe je daarin ook je stem en je privileges kan gebruiken. En wat is nou die grens? Ik heb daar zeker ook geen antwoord op, maar ik ben benieuwd of jij daarin dingen hebt geleerd of die jou zijn opgevallen, Joris, in dat reproduceren. Het is aan de ene kant heel fijn als iemand vanuit de positie van macht zegt van: hé, dit klopt niet. Aan de andere kant hou je het ook weer steeds in stand dat het er pas echt lijkt te zijn op het moment dat iemand van macht dat zegt. Terwijl als je dat uiteindelijk wil verbreden, zou je er naartoe willen dat er juist ook geluisterd wordt naar mensen die die macht niet hebben. Wat heb je daarover geleerd? Hoe ziet die ruimte eruit?

Joris

Wat mij zo opvalt, is hoezeer het steeds weer gaat over hoe we op de juiste manier over het probleem praten. De correcte articulatie, juiste woorden, juiste personen, juiste credits, juiste dit, juiste dat. Het probleem zelf ligt daar intussen gewoon. Ook morgen gaan er weer kinderen met honger naar school. Nog steeds gaat een kwart van de pubers laaggeletterd van school. Die wachtlijsten voor sociale huurwoningen waardoor kinderen geen eigen slaapkamer hebben om hun huiswerk te maken die zijn er morgen nog steeds. En wij hebben het maar de hele tijd over op de juiste wijze het articuleren van het probleem. Wat mij trof, is dat op sociale media en in de reguliere media zijn dus een aantal zaakwaarnemers die de hele tijd het gesprek hierop brengen, waarin zij ook een centrale rol spelen. In het land, en dan klink ik bijna als Hans Wiegel, waar ik dan al die lezingen geef, daar zijn mensen veel praktischer. Die zeggen gewoon van luister, ik werk voor P&O en vroeger moest ik zeggen: hey, witte man, heb je nou weer een witte man aangenomen? En nu kan ik zeggen: hey, zeven vinkje heb ik alweer een zeven vinkje aangenomen? Dat is een heel ander gesprek. En ik wil dat als wij aan tafel zitten en er liggen nog twee cv's en eentje van een zeven vinkje en die geldt als veilig, dat het moeilijker wordt voor

dat zeven vinkje om te zeggen, nee, laten we die nemen, want ik heb een klik. Die zijn veel praktischer. En wat mij zo opvalt is dat dat praktische deel, daar kom ik maar niet aan toe. Dus ik heb dit boek echt geschreven om de zeven vinkjes aan te pakken en in de media ben ik alleen maar mijn eigen recht van spreken aan het verdedigen en ik ben ook min of meer gecancelled. Ik heb geen stuk meer kunnen schrijven sinds drie februari. Ik ben in audiovisuele media nog twee keer geweest; daar moest ik ook alleen maar mijn recht van spreken verdedigen en de debat centra lopen met een wijde boog om me heen. Maar ik vind het ook wel goed zo, want bij die lezingen kan ik tenminste gewoon heel praktisch het hebben over hoe doorbreek je die norm en hoe draai je het gesprek dat privileges eigenlijk een handicap zijn, omdat ze je afsluiten van essentiële levenservaring. En dat die mannen die nu gelden als kwaliteit, diversiteit is prima, zolang het niet ten koste gaat van kwaliteit, dat die kwaliteit wordt gedefinieerd door die mannen en die mannen eigenlijk allerlei formules hebben verzonnen, min of meer onbewust, om te zorgen dat ze altijd weer zichzelf kunnen benoemen zonder dat ze daar ooit bij stil hoeven staan. Hoe doorbreken we dat? En om dan te zeggen in zo'n zaal hoe minder vinkjes, hoe knapper je prestatie, maar hoe kleiner de kans op promotie. Willen jullie zo'n organisatie zijn? En het is echt niet dat iemand zegt: nu bestendig je toch op een hoger analytisch metaniveau de machtsstructuren zoals die nu zijn, die zeggen: zo heb ik er nog niet naar gekeken. En inderdaad, waarom leggen we eigenlijk zo'n ontzettende nadruk op bijvoorbeeld dat iemand in het buitenland heeft gestudeerd als buitenland ervaring. Maar als iemand op z'n achtste hier is gekomen en toen pas Nederlands heeft geleerd, dat is een achterstand en daar willen we nu niks meer over horen, want dan is het een zielig verhaal. Wat is dat eigenlijk bij ons? Ik denk dat ik op dat niveau echt nuttig zijn. We gaan er echt nooit uitkomen hoe je op de correcte manier over dit probleem praat.

Zoë

Laten we daar zeker op verder gaan over wat er gebeurt tijdens die lezingen in die zalen. Wat zie je daar? Wat Kauthar en ik als geen ander weten, en veel mensen die over dit onderwerp schrijven, is dat het in het publieke continu gaat over ons lichaam en over hoe wij ons uitspreken. Dat hoort erbij. Dat is nou eenmaal wat het is. Ik verantwoord me ook inmiddels niet meer, maar je moet wel uitleg geven over waarom je je zo uitspreekt. In het publieke snap ik daarom wel waarom mensen daar vragen over stellen, want dat hoort bij dit onderwerp. Je bent het op een bepaalde manieren gerust ook wel gewend, zeker omdat je veel zichtbaarheid hebt, maar dat hoort er natuurlijk ook bij helaas.

Joris

Nee, maar ik ben antropoloog. *Het zijn net mensen* gaat eigenlijk helemaal over de correcte articulatie van het probleem in het Midden-Oosten. Ik ben erop afgestudeerd, dus ik zie het nut. Ik stel vast dat ik nooit toekom aan het aanpakken van die zeven vinkjes en als ik zeg: wat is het toch dat als ik voor mijn belang opkom, dat niemand zegt: hé, identiteitspolitiek? Dat als ik me inzet voor iets dat niemand zegt: ah, activisme? Waarom is het dat we genderstudies, black studies, queer studies hebben, maar geen zeven vinkjes-studies? Waarom problematiseren we mannen met mijn lichaam niet? Want wij hebben ook een lichaam. Als Sinan Çankaya onderzoek doet naar racisme bij de politie, dan zeggen mensen: kan je wel objectief zijn, want je bent Turks? Als ik dat onderzoek doe, zegt niemand: kan je wel objectief zijn?

Terwijl ik ook een lichaam heb. Ik heb ook het verlangen om vast te stellen dat er geen racisme is bij de politie, want ik maak het niet mee en het idee dat de politie racisme kent, is heel bedreigend. Dat problematiseren van dat lichaam van mij zou ik juist kunnen doen als ik eens een keer voorbij dat recht van spreken kwam. Dus laten we daarop verder gaan, want dat is echt interessant. Later we verder ingaan op hoe je die mannen zoals ik eigenlijk voor het eerst naar zichzelf laat kijken en waarom dat niet eerder gebeurt. En waarom dat niet eerder gebeurt, is omdat de zogeheten minderheden allemaal die ervaring hebben op een gegeven in hun leven; dat ze denken: ik krijg de hele tijd te horen, wees jezelf, doe je best en het komt goed. Maar het is niet zo! Ik kan ik mezelf zijn. Als ik plat praat op mijn werk, dan nemen ze me niet serieus. Als ik een hoofddoek draag, nemen ze me niet serieus, enzovoort. Dus dit zijn de minderheden; dat is 80% van de bevolking. Zij hebben als meerderheid deze ervaring en bij hen komt dan zelfreflectie op gang, want dat gebeurt als je niet samenvalt met de norm. Maar er is een kleine groep bij wie die zelfreflectie niet op gang komt. Juist die groep definieert wat kwaliteit is en die zegt dus ook: ja, maar het moet wel prettig zijn; het moet wel gezellig zijn. We willen geen zielige verhalen. We willen geen boze mensen. Ja, want wij zijn nergens boos over. Dit is wat ik zo ontzettend graag - één keertje maar lieve mensen - op televisie zou willen zeggen. En het mag niet. Het mag gewoon niet. De zes en zeven vinkjes bij de media willen het niet.

Zoë

Natuurlijk niet.

Joris

Nee, de kritiek op mijn recht van spreken, gebruiken ze als argument.

Zoë

Zeker, maar dat is natuurlijk omdat wat jij aanraakt, wat natuurlijk veel mensen aanraken, dat vraagt zo veel zelfinzicht en ook het erkennen van iets (onrechtvaardigheid red.) dat mensen het natuurlijk liever niet hebben. Dat verbaast me helemaal niets dat je overal buiten wordt gehouden.

Joris

Ja. Ik ben niet gecanceld hoor, want dat gaat ook publiekelijk altijd. Maar ik ben echt monddood gemaakt, dus ik mag gewoon niks meer zeggen. Ze willen het echt niet. Kijk, als je het hebt over privileges, dan gaat het over schuldgevoel. Dat willen ze nog wel al. Ik moet me nog iets schuldiger voelen. O, een kwart van de pubers is laaggeletterd, een zesde van de volwassenen is laaggeletterd. Oké, ik voel me iets schuldiger. Nou, nog even mijn correcte woorden updaten en ik ben er weer. Maar als je gaat zeggen: nee, het gaat niet over schuldgevoel, het gaat over achterstand. Jij hebt een essentiële levenservaring gemist die je nooit meer kan inhalen, namelijk in je jeugd het besef dat de wereld voor jou niet klaarligt. Deze ervaring maakt je eigenlijk bij uitstek ongeschikt voor leiderschapsposities in een wereld waar we nu wel verschil tot uitdrukking laten komen. Want je hebt altijd verschil ervaren vanuit de dominante groep

qua cultuur, sociale klasse, seksuele identiteit, gender, ras en opleiding. Je bent eigenlijk niet geschikt. Je zit daar enkel omdat je lijkt op de mensen die er al zitten en omdat je precies zo'n middenklasse cv hebt weten te bouwen dankzij je ouders. En daar zit volgens mij een ontzettende kwetsbaarheid, maar ook hoop. Want veel van die mannen denken: daar heb ik nog nooit over nagedacht. En ik had hier ook helemaal niet over na willen denken, maar ik moest dit boek lezen van mijn vrouw. Ik moest met haar mee naar deze lezing. En wat nu? Dan sta ik met een mond vol tanden, want na tien maanden heb ik eigenlijk nog steeds geen antwoord op wat nu?

Kauthar

Ja, wat nu? Goeie vraag. Ons boek heet natuurlijk niet voor niets De inclusiemarathon.

Joris

Ja, da's echt een goeie titel.

Kauthar

Het blijft een doorgaand proces. Het blijft zoeken. Het blijft ook pijn voelen en elkaar beter leren kennen. Want volgens mij gaat het ook hierover. Daarom vind ik het goed dat we elkaar spreken. Ik voel soms ook enige irritatie omdat ik denk van: waarom wordt er naar sommige mensen wel geluisterd? En ik hoef maar ergens te zijn en dat is een probleem, even helemaal platgeslagen. Het is juist wel goed om met elkaar daar het gesprek over aan te gaan. En Joris, als je zegt: ik zou willen dat ik, mijn lichaam, wordt geproblematiseerd, maar ik word monddood gemaakt. Is dat niet precies wat er gebeurt? Jouw 'zijn' wordt geproblematiseerd door het monddood maken. Ik hoorde daar geen tegenstelling in, omdat volgens mij dat ook de beleving is van veel mensen die zich hiermee bezighouden. Wat dan wel nieuw is, is dat het nu een ander soort lichaam is. Misschien maak jij nu gewoon mee wat de ander meemaakt.

Joris

Ja en dus nog steeds heel erg mild. Sylvana Simons krijgt 40.000 bedreigingen in 48 uur. Dit is de afdeling kabouters van de boerderij de Lage Landen wat ik meemaak. Maar wat ik bedoel is niet zozeer: come see me en wat ben ik zelig. Ik bedoel veel meer: ik kan van nut zijn en waarom word ik niet gebruikt?

Zoë

Laten we even ingaan op die vraag: wat nu? Dat lijkt me erg interessant. Want wat jij beschrijft is ook hoe macht werkt. Macht probeert op het moment dat het geproblematiseerd wordt, wat wij doen en jij doet, terug te slaan. Dit doe je door onder andere iemand monddood te maken, door iemand te ridiculiseren en noem het allemaal maar op. En dan hoef je niet te gaan praten over wat er echt aan de hand is.

Joris

Bijvoorbeeld bij het bankenboek als je kijkt naar wat de bankenlobby deed vanaf dag één was veel succes met je business case. Je bent geen echte financieel journalist. Je bent ook geen econoom, dus je weet er niks vanaf en je hebt het allemaal maar bij elkaar gefantaseerd. Of je hebt andere mensen overgeschreven. Dat was vanaf dag één. Bij *Het zijn net mensen* was het je bent geen echte journalist, die doet het alleen maar uit populisme en om geld te verdienen. Dit zijn de vaste reacties. Dat is precies wat jij zegt. Glenn Helberg zei ook: jij krijgt nu straf voor het in vraag stellen van wietheid. Dat is wat er gebeurt. Dus je hebt het Arjen Lubach-effect of het Astrid Elburg-effect kan je zeggen, dat als het uit de mond komt van iemand als Joris Luyendijk, dan wordt het opeens veel serieuzer genomen. Maar je hebt dus ook het Joris Luyendijk-effect, dat als je het Arjen Lubach-effect gebruikt om het Arjen Lubach-effect aan de kaak te stellen, dan treedt het Joris Luyendijk-effect in werking. En dat is dat je voortaan monddood wordt gemaakt, ook al was je stuk het best gelezen stuk van het jaar. Daarna wil de krant niet nog een stuk. We willen het niet meer horen. Kun je niet iets schrijven over Brexit? Wat ik al vier jaar niet meer volg. Het is heel zinvol om dit te ervaren. Dit is zo'n brandende kwestie en ik denk dat ik bij mensen kan die nog niet bereikt zijn. En wat zeg ik aan die mensen als ik ze bereikt heb? Wat nu?

Zoë

De mensen die jij met jouw lezingen en de bedrijven en de organisaties waar jij bij geweest daar valt dan een kwartje. Dat bedoel jij met de mensen die je bereikt hebt, die zeven vinkers.

Joris

Ja, aan de ene kant heb je dat helende effect op sommige mensen met andere vinkjes. Maar het is ook de schok van die zeven vinkjes als ze naar die andere vinkjes kijken. Een aantal van die zeven vinkjes die zeggen: ja, ik schrik me gewoon kapot. Ik kende al die cijfers niet. Ik ben opgegroeid in het reservaat, de etnisch Nederlandse hoogopgeleiden. Ik ken helemaal niemand die laaggeletterd is. En nu zeg je dat van de elf mensen van wie ik het meest houd, er statistisch gezien twee laaggeletterd zouden moeten zijn en dat van de elf mensen van wie ik houd dat er nog maar één iemand anders statistisch gezien universiteit zou mogen hebben gedaan. Zes. Zeven mensen hebben universiteit gedaan. Ik zit in een veel ergere bubbel dan ik beseft. En inderdaad, ik heb die neiging als ik iemand hoor praten over racisme bij de Marechaussee. Dan denk ik: dat valt wel mee. Kloppen die cijfers? Is dat geen incident? Ik betrap me erop. Dus wat zeg ik dan tegen die mannen?

Zoë

Lees De inclusiemarathon! (lachen allemaal)

Joris

Dat is inderdaad wat ik zeg. En tegelijkertijd heb ik het idee dat er nog een boek tussen moet. Jullie boek is echt een uitstekend handboek voor iemand die echt klaar is om te beginnen. Daarom vind ik marathon

zo'n goed woord. Ik merk dat het eigenlijk een inzicht is tot de volgende blokkade. Mensen zijn dan bereid om op een gegeven moment te zeggen: oké, de sociale klasse. Ik dacht dat ik alles zelf had gedaan, want ik heb altijd keihard gewerkt. Maar het was niet mijn eigen verdienste dat ik een eigen slaapkamer had en dat mijn ouders Nederlands spraken. Maar vervolgens zeggen ze op andere vlakken: ja, maar vrouwen die willen gewoon niet. Er is gewoon een gebrek aan ambitie in Nederland. Daar zit weer de volgende blokkade.

Zoë

Nou, dat is misschien iets wat ik zelf merk en waar ik vaak mee begin op de plekken waar ik kom. Het is inderdaad de bewustwording; dat is al op sommige plekken heel wat dat mensen zien wat voor machten ze zelf hebben. Maar vervolgens wordt het een soort hulptoestand, daar komt dus ook weer macht in werking. Dus dat mensen denken: oké, nu moeten we andere mensen die zielig zijn, gaan helpen. Het is soms van de zotte. Astrid Elburg, die we vorige keer in onze aflevering hadden in deze podcast, zegt ook wel eens: Alsof je moet blijven bewijzen dat je een mens bent die gelijkwaardig is in plaats van iemand die zielig is en geholpen moet worden, weet je wel. En ik denk dat die stap af en toe nog mist.

Joris

Ja en dat gevaar is er ook. Dat je ook met je zeven vinkjes weer over iemand heen walst en eigenlijk zo echt een ongemakkelijke veel te sterke arm om die schouder slaat. En tegelijkertijd zeggen ook een boel mensen, met name een ander vinkje cultuur, wit en van kleur, die zeggen: maar wij hebben hulp nodig. Die omgangsvormen in Nederland zijn niet neutraal. Alleen al de podcast zoals wij die nu hier voeren, is door en door Nederlands. Ik denk om een eigen rijstijl te kunnen ontwikkelen, moet je hulp hebben met de verkeersregels. En ergens dreigt dat om te gaan naar assimilatie. Dit is echt een heel moeilijk gesprek. Een voorbeeld over oogcontact, Aldith Hunkar (journalist en presentatrice red.) die zegt: iedere keer als ik wegkeek bij mijn ouders, zeiden ze: kijk me aan. Die ouders wisten: jij gaat straks naar Nederland en als jij daar niet op een natuurlijke manier oogcontact kunt maken met de mensen om je heen, dan blijven alle deuren dicht en heb je de racisten niet eens voor nodig. En dus op sommige vlakken heb je die hulp nodig en aan de andere kant hebben de zeven vinkjes juist hulp nodig. Wij hebben zo'n achterstand in levenservaring. Zo kun je het ook draaien. Maar je hebt gewoon veel verschillende soorten verschil: cultuur, sociale klasse, gender en seksuele identiteit. Dat zijn echt andere verschillen.

Kauthar

Ik moet denken aan wat Zoë wel eens zegt, dat binnen sommige bedrijven sommige mensen op assertiviteitstraining worden gestuurd. Maar je zou eigenlijk ook wat mensen moeten sturen naar een training 'wees wat vaker stil'. Dus het gaat ook heel erg over wat wordt gezien als legitiem gedrag binnen een organisatie, maar ook naar wie wordt meer geluisterd en naar wie niet? En ik zat nog even door te kauwen op die vraag: wat nu? Volgens mij is het belangrijk dat er een soort multipliereffect ontstaat. Dus de mensen bij wie het kwartje valt, dat die dan aan de keukentafel wanneer het weer over Zwarte Piet gaat, even een keer wel durven te zeggen tegen die ene oom van: hé, zo zit het niet. Of op de werkvloer

wanneer er weer iets gebeurt niet wachten op de ene persoon die het overkomt om de mond weer open te trekken, maar zelf daarin een positie in te nemen. Dus ook als het gaat over hoe we deze gesprekken vertalen naar de praktijk daarin voel ik ook weer dat ze die 'wat nu?' voor zichzelf mogen gaan bedenken. Er wordt al zoveel verteld en uitgelegd. Ik vind die lezingen heel goed en dat het kwartje dan valt, maar ik hoop dan ook dat dat ook reden is voor mensen om zelf wat huiswerk te gaan doen, want ik denk dat dat ook een heel belangrijk onderdeel is. Juist ook omdat die gesprekken al heel vaak zijn gevoerd.

Zoë

Ik ga er even op door, want ik krijg die vraag ook vaak: en hoe moeten we dat dan doen? Mensen willen heel graag dat je het dan gaat vertellen. Nou we hebben op zich Artikel 1, dus er zijn al best wel wat afspraken of regels waarvan we weten dat we ons daaraan dienen te houden. Maar ik vind wel dat dat ook bij jezelf te rade gaan, zelfreflectie en kijken van: wat is mijn rol daarin? Welke macht heb ik? Hoe kan ik die macht eventueel delen? Waar denk ik ook veel in zit, en dat zeggen ook een aantal van onze geïnterviewden, is überhaupt bijvoorbeeld werkcultuur expliciet maken. Ik zie vaak in organisaties dat er een soort idee is: dit is gewoon hoe het is.

Joris

Ja. "Je kan gewoon jezelf zijn bij ons."

Zoë

Ja, precies. Dan zeg ik altijd eerst: hoe ik mezelf wil zijn is heel anders dan hoe jij jezelf wil zijn. Dus wat betekent dat eigenlijk? Kan je me dat uitleggen? Dat zijn nu van die holle frasen die worden gebruikt met alle goede bedoelingen, maar ik vind dat dat expliciet maken, dat heel duidelijk en concreet gaan maken van: hoe gaan wij eigenlijk met elkaar om? Ik doe vaak een oefening dat ik mensen vraag een vergelijking te trekken van hun werkcultuur met een schoolplein. Wie zijn de populaire jongens en meisjes, en waarom? Waarom stroomt wie eigenlijk door? En dat betekent ook dat je gaat kijken naar wie er worden uitgesloten. En dan wordt het ineens ook een heel ander gesprek. Het is in zekere zin ook heel logisch als je niet weet hoe je uitsluit, wat jij ook met je boek hebt geprobeerd, dat je überhaupt in staat bent om te kijken: wat zijn eigenlijk onze geschreven en ongeschreven regels? Hoe kan je daar dan ook verandering in aanbrengen? Dat is heel moeilijk.

Joris

Een van de ingewikkelde dingen vind ik bijvoorbeeld als iemand een zogenaamde foute grap maakt of je er wat van zegt. Want ik ken mensen die zeggen: Joris, ik wil niet dat je dan ingrijpt, want dan spreek je voor mij. En ik ken mensen die zeggen: wanneer kom je nou eens een keer een actie? Laat mij niet steeds dat werk doen.

Zoë

Als bondgenoot bedoel je nu ook? Als je iets ziet gebeuren?

Joris

Ja en daar heb je ook weer een hele matrix van, want je kunt in een machtsverhouding staan tot die persoon, die personen kunnen onderling in een machtsverhouding staan. Er zijn heel veel ingewikkelde en verschillende posities hierin en dus echt geen eensluidendheid. Het ingewikkelde is bijvoorbeeld met mannen is dat als je tegen een man zegt: je doet het verkeerd, dan heeft hij het echt gehad. Probeer dat maar eens als je hetero bent in je relatie. Dat trekken wij niet. Je moet tegen een man zeggen: ik wil graag dat je dit en dit anders doet. En dan zegt hij: o oké, dat snap ik. Als je dus bewustzijn creëert, maar zonder handelingsperspectief, dan ben ik bang dat mensen terugvallen in een nog dieper soort passiviteit van: nou ja, wat wil je dat ik doe. En jouw voorbeeld over dat je mensen in wie je echt gelooft, meeneemt naar vergaderingen waar ze op basis van hun senioriteit nog niet heen mogen en na afloop met ze gaat zitten en zegt: wat viel jou nou op? Zo leer je heel veel over je organisatie. En zal ik je eens vertellen wat er echt is besloten? Want wij bij GroenLinks vergaderen en zeggen dat we iets gaan doen, terwijl we allemaal weten dat we het niet gaan doen; daar hebben we een bepaalde manier voor. En dat moet dus bijvoorbeeld witte autochtone klassemigranten ook leren. Vergeet niet dat het grootste deel van de hoogopgeleiden klassemigranten zijn. Zij komen uit een heel andere sociale klasse dan waarin ik werd geboren en zitten de eerste maanden ook op een job dat ze denken: ik versta hier ieder woord en ik heb geen idee wat ze hebben besloten. Het is een heel breed veld. In Engeland bij The Guardian, zei iemand: we should do lunch sometime. En dat kon dus betekenen: ik wil jou nooit meer zien, klootzak, of laten we leuk een keer lunchen. En het was puur de toon. Ik moest dus aan de andere collega's zien wat er werd bedoeld. Als er ze een beetje gniffelden, dan was ik afgezeken. En als ze keken van: o, dat gaat goed met Joris, dan wilden ze met mij gaan lunchen. Zo kon ik erachter komen of ik was afgezeken of uitgenodigd. Als ik dit vertel dan zeggen de witte en de gekleurde migranten met twee in het buitenland geboren ouders: dat was gewoon precies wat ik heb meegemaakt en in mijn boek komt ook Razia voor, een vriendin die mij enorm heeft geholpen met het boek voor wie ik een stage probeerde te regelen. En die zei toen het lukte: nou, dankjewel, ik ga over drie weken meteen mailen, want dan heb ik mijn tentamens af. En dat ik toen besepte de omgangsvormen, de verkeersregels hier zijn, je moet meteen reageren met een regeltje en dan over drie weken terugkomen, dan heb je twee exposuremomenten. Ze zei: huh, maar ik heb het idee dat ik jullie al zo zit te spammen en ik ben al zo dankbaar voor wat jullie voor me doen. Dan ga ik niet toch nog een extra keer die mensen lastigvallen? Stel je voor iemand komt nieuw werken in de organisatie, krijgt vier e-mails: zullen we koffie drinken? En die persoon zegt: ik ben nog weken aan het inwerken en drie weken later komt die persoon terug met: ja leuk, koffie. In de Nederlandse omgangsvormen is dat ik wil je niet voor het hoofd stoten, dus reageer ik alsnog maar drie weken te laat zodat wij zeker geen koffie gaan drinken. En omdat dus volgens mij de strijd tegen discriminatie maar niet van de grond komt in ons land, komen we niet toe aan de soort onbedoelde uitsluiting. Dat van die mensen die opgroeien met twee in Nederland geboren ouders die echt oprecht denken dat ze geen cultuur hebben.

Zoë

Aan de ene kant eens, aan de andere kant ben ik ook altijd een beetje voorzichtig in dat culturaliseren van omgangsvormen. Ik ben ook benieuwd hoe Kauthar dat ziet. Voor een deel klopt dat wel, maar werkculturen binnen Nederland kunnen ook heel erg verschillen. Het expliciet maken daarvan is gewoon ook een bepaalde omgang met elkaar die niet per se cultuurgebonden hoeft te zijn. Ook überhaupt hoe er in de journalistiek op bepaalde redacties wordt gewerkt, kan weer heel anders zijn dan in andere beroepenvelden. Veel mensen over wie we het hier hebben zijn ook gewoon geboren en getogen Nederlanders, dus die krijgen ook veel van die manieren van omgang mee. Dus ik bedoel ook gewoon echt het letterlijk expliciet maken van de werkcultuur en dan heb ik het dus over de manier van waar we op het werk omgaan, even nog los van dat dat per se met afkomst te maken heeft.

Kauthar

Ja, want wat daar denk ik ook wel mee te maken heeft, je hebt soms van die trajecten voor nieuwe werknemers van: leer kennismaken met onze organisatie en we leren je hoe het hier werkt. Maar wat je dan merkt, is dat een deel van de eigenheid van die groep aan het einde van dat traject is verdwenen. Dus je moet ergens een balans vinden tussen aan de ene kant wel begrijpen hoe dingen werken zonder dat het betekent dat dat weer de dominante cultuur of norm wordt, want anders blijven we ook weer daarin vast. Ik merk het ook als het gaat om gedrag bijvoorbeeld. Heel snel wordt dan iets niet gezien als professioneel, terwijl ik denk: wie beslist dat? En dat kan gewoon heel erg liggen aan hoe het er al uitziet. Maar het vraagt werk van beide kanten en niet alleen de persoon die dan moet leren hoe het werkt, maar andersom ook.

Joris

Ja, en daarmee ontdek ik dat dus witte mannen die andere vinkjes hebben vooral een arbeidersklasse achtergrond hebben dat die veel makkelijker in staat zijn om die switch te maken omdat zij al ervaring hebben met aanpassing. Als anderen praten over hun pijn bij aanpassing, dan resoneert dat. Zeker als je dat weet te verbinden en dat je bijvoorbeeld zegt: waarom praat jij niet hier op je werk zoals je thuis met je ouders praat? Want inhoudelijk is er geen verschil of je plat praat of niet, toch? Dat heeft een reden. En het is nogal wat om niet langer Nederlands uit te spreken zoals je gewend was thuis, want daar ben je toch het meest thuis in. Hoe voel je je wanneer Diederik en Lodewijk onder elkaar een grapje maken waar jij bij staat en zeggen: ja, ik zat gisteren naar SBS6 te kijken. Volgens mij moeten we stemrecht toch echt gaan verbinden aan opleidingsniveau. Zeg jij dan: dat zijn wel mijn ouders die naar SBS6 kijken? Of denk je op dat moment: even niet? Wat ik echt heb geprobeerd met mijn boek is om de witte man in het gesprek te trekken en te differentiëren. En eigenlijk te kijken van er is echt intersectionele solidariteit mogelijk tussen die witte mannen die laaggeletterde ouders hebben en die echt op alle manieren voelen: ik kan me maar beter aanpassen aan de Diederiks en de Lodewijks, want anders gaat mijn lift niet tot de bovenste verdieping, en andere groepen zonder die vormen van aanpassing gelijk te willen stellen of weer in een soort hiërarchie te willen komen. Maar ik merk dat als ik met name zes vinkjes mannen echt kan aanspreken op hun pijn over aanpassing of onrechtvaardigheid, dat ze daarna open staan op een manier waar een aantal mensen van de diversiteitscommissie verbijsterd naar kijken van: huh, hij? Maar we hebben het gehad over hoe dat ging bij onder advisering en wat een pijn dat deed toen de juf zei van:

Gerrit had misschien een hoge Cito-score, maar Gerrit kan maar beter naar de havo. Hoe dat voelde op je elfde terwijl je denkt dat je juf het beste met je wil. En die intersectionele solidariteit, het los spelen van die 3% zeven vinkjes van die andere 40% witte mannen in Nederland. Daar zit denk ik heel veel potentieel. Ik zie jullie sceptisch kijken.

Kauthar

Dat heb je goed gezien, Joris, want ik zat ook na te denken: wat betekent dit dan? En ik merk bij mezelf ook gewoon in het hele gesprek dat ik denk, goed dat we het ook hebben over de zaken die jij aankaart. Dat zijn mensen die het ook niet per se heel makkelijk hebben gehad, maar ik voel ook bij mezelf, dat is gewoon een gevoel, dat ik denk: Maar hoe komt het dan dat we niet van nature al bondgenoten zijn geweest? En waarom moet er nog zoveel werk worden verzet om tot elkaar te komen? Dat vind ik best moeilijk, omdat ik ook denk van: kom op! We zitten in hetzelfde schuitje, maar toch lukt het ons niet om samen op te trekken en gaat het voor mijn gevoel dan toch minder over hoe we als collectief samen kunnen komen. Hoe gaan we die lift veranderen? In plaats van te kijken hoe een deel van ons steeds hoger komt? Ik merk dat ik dat moeilijk vind, want ik denk die lift is gewoon niet meer goed. Dus ook als ik dan luister naar hoe we dat dan gaan doen en welke mensen wel of niet toegang hebben. Even een heel kort voorbeeld. Zoë kent dit voorbeeld. Toen ik net Kamerlid was en dan loop je rond in het parlement en is dat ineens je werkomgeving. Maar dan zit je te vergaderen in een zaal die Koloniën heet. Dus onze structuren, onze inrichting van de hele samenleving die is gericht op onderdrukking. We proberen daarbinnen ons te ontwikkelen als groep en dat gelijkwaardiger te maken, maar ik ben gewoon klaar met die lift. Die moet gewoon anders. Ik voel dus bij mezelf: wat goed dat we het hier over hebben, maar wat jammer dat we nog niet elders zijn. Dus daarom keek ik zo, Joris.

Joris

Het gaat weer over hoe we erover praten. Het is gewoon echt, een kwart van de pubers is laagopgeleid, laaggeletterd van school. Een op de zes volwassenen is laaggeletterd. Die enorme wachtlijsten. Dat fruit wat er hangt, is zo rijp.

Zoë

Hoe moeten we dit gesprek nou gaan afronden? Want ik vind het ook wel weer een beetje flauw als je het dan zegt: het gaat weer over hoe we erover praten.

Kauthar

Want dat is gewoon de essentie hiervan. Dat gaat niet alleen over hoe je erover praat, maar ook hoe je ernaar kijkt. En zie je daar een tegenstelling in of niet? Zoë, ik zit ook te denken omdat je zei: hoe sluit ik dit nou af? Wij zeggen in ons boek ook elke keer: dit soort gesprekken zijn ook gewoon moeilijk. Je kijkt elkaar aan in de spiegel, soms kom je eruit en soms even niet. En nu zijn we even op het punt dat de

podcast misschien bijna voorbij is, maar volgens mij doen we het heel goed door even in dit ongemak te blijven hangen.

Joris

Ik zeg dit echt in volledige sympathie, maar het is niet wervend. Ik sta voor die mensen die lezen Elsevier, die lezen De Telegraaf als ze al iets lezen. Zij hebben hier helemaal geen zin in. Ze weten dat 85% van Nederland wit is. Ze hebben hier geen zin in en je moet ze verleiden. En hoe vernederend dat ook is dat je de macht moet verleiden, als je ze überhaupt ooit wil laten nadenken hierover, dan moet je meer bieden dan: ja, vervelend. Ja, het is ongemakkelijk dit. Dan lopen ze gewoon weg, want ze hebben die optie. Mannen als ik hebben deze optie gewoon. Zo word ik ook geïntroduceerd bij lezingen. Het onderwerp diversiteit is echt belangrijk. Het is echt een thema. Daar moeten wij wat mee in de organisatie, want voor een man zoals ik is het een onderwerp, zoals ook digitalisering of duurzaamheid, ook met een D. En als we er geen zin meer in hebben, dan draaien we ons om. Op het moment dat mensen met vragen komen of vragen om handelingsperspectief is het echt niet genoeg om te zeggen: haal dat ongemak maar binnen.

Kauthar

Nou, voor mij is het soms wel genoeg, Joris, want als ik constant moet bewijzen waarom de ander om mij moet geven en mij moet zien als gelijkwaardig, op een gegeven moment houdt dat op. Het gaat er niet om dat ik de ander niet meer zie, dat ik de ander niet meer erken of dat ik die pijn niet zie of wil ervaren, maar omdat ik zoiets heb van: het moet ook twee kanten opgaan. Dus ik ben heel blij Joris dat jij een deel van dat werk aan het doen bent. Maar ik vind ook dat er begrip moet zijn voor degenen die al heel lang gedwongen dit werk moeten doen al sinds kinds af aan en op een gegeven moment zeggen: doe zelf ook even wat huiswerk. Lees Joris, ga met Joris in gesprek. Superfijn! Maar op het moment dat ik even moe ben of niet meer wil bewijzen dat mijn 'zijn' voor jou per definitie een gevaar is. Schuldig tot het tegendeel bewezen is. Als ik een keer zeg van: vandaag even niet, verwijt het me dan niet.

En als dat ongemakkelijk is en als je dan naar huis gaat en geen goed gevoel meer over jezelf hebt, dan neem ik dat even voor lief. Ik hoop dan niet dat je wegloopt, dat zou ik jammer vinden. Maar ik vind het niet ook nog mijn verantwoordelijkheid om altijd iedereen erbij te houden wanneer iets heel fundamenteels, iets wat in de grondwet staat constant bij mij wordt bevraagd. Ik denk dat dat misschien ook is wat ik bedoel met ongemak. En we komen er misschien niet uit. Niet zozeer van: rot voor je, succes ermee, maar rot voor je en we komen er nu niet uit. Maar ik hoop dat je verantwoordelijkheid neemt, net zoals ik dat elke dag moet doen om hier wel uit te komen. En misschien is dat ook het verschil van inzicht en gevoel als het gaat om hoe je zo'n gesprek afsluit.

Joris

Mag ik daar nog één ding aan toevoegen. Ik voelde je nu echt, zelfs door zo'n scherpje heen. Dit is de ongelijkheid tussen ons. Voor mij zal dit altijd een onderwerp blijven. En dat is de schreeuwende

onrechtvaardigheid. Dat geldt dus ook voor die mannen en zij hebben juist macht. Maar dat ik scherp was, komt echt voort uit een constructieve houding.

Kauthar

Ja, en dat betwijfel ik niet, Joris. En daarom zei ik ook: dit gesprek is niet voorbij. Dat bedoelde ik juist omdat ik wel voel dat het ergens naartoe gaat. We komen er nu misschien even niet uit en het staat nu misschien even op scherp, maar daarom refereerde ik ook naar ons boek. Wij zeggen ook: het is niet makkelijk, het is niet leuk. Maar dat wij misschien nu niet met hele blije gevoelens weggaan, betekent niet dat dit geen goed gesprek was of dat ik twijfel aan de oprechtheid van dit gesprek. Dat is het niet. Ik vind het juist goed dat we even wat dingen op tafel hebben gelegd en ik hoop ook dat de luisteraar snapt: o ja, we zijn elkaar niet de tent aan het uitvechten. We zijn aan het zoeken naar een manier om samen verder te gaan. (bel gaat) Dan zit je zo super diep in het gesprek en dan gaat gewoon de bel.

Joris

Je bouwde zo mooi op.

Kauthar

Ja, ik ben het helemaal kwijt, maar waar het een beetje op neerkomt. Ik vind het ook fijn dat je dat zo eerlijk weer teruggeeft, want volgens mij doen we dat niet vaak genoeg in de samenleving.

Joris

Ja, het is zo moeilijk.

Kauthar

Dus pijn zien, delen, erkennen zonder dat het een wedstrijd wordt, maar ook dat we durven om daarin eerlijk te blijven. En volgens mij zijn we dat in dit gesprek aan het doen. Van mijn kant heel veel dank Joris voor dit gesprek en Zoë, het was me weer een genoegen om dit samen te doen. Ons derde gesprek alweer.

Zoë

Het was mij ook een genoegen altijd met jou, Kauthar, en zeker ook Joris. Dank voor je openheid, voor je eerlijkheid. Ik denk dat we daar heel veel aan hebben om met elkaar dit soort gesprekken te voeren. Dank dat je daar ook de tijd voor wilde nemen. En aan iedereen die luisterde, die deze iets langer een marathon heeft uitgezeten, dank daarvoor. We praten natuurlijk altijd weer door, ook weer straks in een volgende aflevering in 2023 met weer een nieuwe gast.

Kauthar

En ik zou zeggen lees ons beider boeken, want dit gesprek is bij lange na niet voorbij en volgens mij heel belangrijk om dat met z'n allen te blijven voeren online en offline. En vandaag hebben daar een stap in gezet. Dank dat jullie met ons waren daarbij.